

Historie van katholiek Gouda

- Aflevering 2 -

Ton Luk

De kloppen

In het jaar 1631 vestigden de Jezuïeten zich in het Maagdenhuis aan de Spieringstraat, in welk pand de 'kloppen' van de Jezuïeten woonden. De kloppen hadden tot taak het kloppen op de deuren en zo de katholieken te waarschuwen als er een dienst gehouden zou worden. Er werd soms wel op vijftig plaatsen gekerkt. Daarnaast verrichtten zij alle mogelijke hulpdiensten in dienst van de kerk; het waren geestelijke dochters die ook catechismus-onderwijs gaven. In Gouda stichtten zij in het Maagdenhuis in 1628 zelfs een bijzondere Meisjeskostschool, waaraan acht kloppen onderwijs gaven aan een dertigtal meisjes uit de goeode stand.. De kloppen waren overigens voor geen kleintje vervaard. Was Pieter Stompwijk op het feest van het Allerheiligst Sacrament in het jaar 1642 weer eens aan de beurt om gecontroleerd te worden, hetgeen hem driehonderd gulden kostte, eind augustus van hetzelfde jaar kregen de kloppen in het Maagdenhuis bezoek van de baljuw. De kloppes lieten de baljuw netjes voor de deur staan: ze moesten hun middagslaapje doen. Die brutaliteit kwam hen op honderd gulden te staan.

Als opvolger van Gerardus Martini kwam Vincentius le Boucq naar Gouda en bleef daar tot 1645. Als zijn assistent werd in 1641 Joannes Schouwen benoemd. Deze vertrok in 1643. Vincentius le Boucq werd in 1645 opgevolgd door Ludovicus le Roy, die in 1649 opgevolgd werd door zijn broer, Philippus le Roy, die tot 1672 pastoor was.

Aangenomen mag worden dat de Jezuïeten in Gouda in deze jaren van hun overste alle medewerking gehad zullen hebben. Hun overste was namelijk een Gouwenaar: Adriaen Cools (geboren 6 mei 1596, gestorven 19 mei 1662), die van september 1638 tot begin 1642 overste van de Hollandse Jezuïetenmissie was geweest.

Ondertussen had baljuw Cloots het veld moeten ruimen en was vervangen door baljuw Van der Wolf. In het beruchte jaar 1643 moest Pieter Stompwijk het opnieuw ontgelden. De 'wolvinnē', echtgenote van baljuw Van der Wolf had, vermomd en met trekend been, op de Turfmarkt gespioneerd en haar man, die in Den Haag zat, gewaarschuwd. Deze kwam ijlings over, echter tevergeefs. Men had een binnendeur voor hem gesloten. Op een ander schuiladres, bij Maria Donders, werd op 8 november 1643 een inval gedaan. In 1644, 12 februari 's avonds, viel Van der Wolf weer bij Pieter Stompwijk binnen. Resultaat: nihil.

Ten behoeve van de Jezuïeten moesten de Goudse katholieken ook altijd meer geld afdragen. Als er 120 gulden boven de vaste taxe voor de Franciscanen moest worden betaald, dan bedroeg deze som voor de Jezuïeten in 1646 maar eventjes vijfhonderd gulden. De uiterste voorzichtigheid moest in acht genomen blijven. Op straat was het helemaal gevaarlijk. De Jezuïeten-pater Philippus Jacobi le Roy werd 10 februari 1649 op weg naar Haastrecht, waar eveneens een Jezuïetenstatie was gevestigd, op de Fluwelensingel gearresteerd en tot diep in de nacht in het huis van de baljuw vastgehouden. Tegen betaling van zeshonderd gulden werd hij vrijgelaten. En het eind van de vervolgingen was nog niet in zicht. Op 2 maart van hetzelfde jaar 1649 poogde de baljuw de Jezuïet weer te vangen, en met succes, nu ten huize van Maria Boudens, wat hem op zeshonderd gulden boete kwam te staan. Een vergeefse overval op Pieter Stompwijk, op 10 december 1651, kon niet verhinderen, dat de Jezuïeten in het jaar 1652 zelfs een tweede statie stichtten, waarbij Le Roy in zijn kapelaan Alexander Passenier (1650-1673) een waardige en ijverige hulp kreeg. Maar op de eerste Paasdag 1653, terwijl een van hen ziek te bed lag, kregen ze weer een inval te doorstaan.

Ook Jezüieten in de Keizerstraat

Na 1657 kreeg het volk wel gewetensvrijheid maar nog geen godsdienstvrijheid. Toen brak er ook voor de Jezüieten-staties een betrekkelijke rust aan. In het jaar 1661 stichtten ze zelfs een congregatie voor kinderen: de Heilige Engelbewaarder. In 1665 vestigde zich een Jezüiet in het brouwershuis in de Keizerstraat en opende er een kerk. In 1672 waren daar al zes priesters werkzaam, te weten pastoor Everardus de Graaff als opvolger van pastoor Purmerend (deze overleed aan de pest op 23 december 1672) met als onderpastoor kapelaan Willem de Swaen, die in 1641 benoemd werd. Deze betaalde de vroedschap zeshonderd gulden per jaar om 'oogluiking' te verkrijgen bij het bedrijven van 'paepse stoutigheden'. Hij zag zichzelf als opvolger van pastoor Purmerend. Deze had volgens een aanklacht van een predikant in 1643 'een groote kerk met altaeren, bancken en stoelen opgepronckt en ook een silver crucifix, meer als een ellen hooch'. Willem de Swaen liet na de dood van pastoor Purmerend alles overbrengen naar de statie Sint-Willibrordus oftewel 'de Tol'. Deze statie had hij in 1638 op de Hoge Gouwe (op de plaats waar later de stroopfabriek stond) gesticht, wat tegen de zin van pastoor Purmerend was. Willem de Swaen was tevens de samensteller van het liedboek 'de Singende Swaen'. Hij overleed in 1674. De Swaen werd opgevolgd door Sebastiaan Verwel (overleden 14 mei 1714), die later zou overgaan naar de Jansenisten. Ook de statie als geheel ging onder pastoor Jacobus Cats over naar de Jansenisten en werd opgeheven in 1830.

Behalve Willem de Swaen waren onder pastoor Purmerend werkzaam de twee reeds genoemde Jezüieten, Philippus le Roy en Alexander Passenier. Daarnaast werkten er nog Hildebrand van der Wielen en de Minderbroeder Franciscus van Lamsweerd. De laatste vestigde zich in 1663 voorgoed in het 'Tapijthuis', waar toen juffrouw De Jager woonde. Het 'Tapijthuis' was bezit van de statie in de Keizerstraat. Twee jaar later, onder Philippus Jacobi (1648-1672), die zijn broer Ludovicus Jacobi (1645-1648) was opgevolgd, bouwden zij hun kerk en woonhuis aan de Keizerstraat. Vanuit de statie 'de Tol', bijgenaamd de 'Sluysbrugge', had onderpastoor Adrianus Bogaert de zorg voor Moordrecht, Goudkade en andere dorpen onder de rook van Gouda. Stolwijk ressorteerde onder de Jezüieten, evenals Haastrecht. Adrianus Bogaert stierf in september 1668 en werd opgevolgd door pater Van der Linden (1668-1670), die zich tegen de zin der Jezüieten in Stolwijk gevestigd had en daaruit verjaagd werd. Lindanus, zoals hij ook genoemd werd, bleef slechts enkele weken om opgevolgd te worden door pastoor Hildebrand van der Wielen. Deze werd geassisteerd door Petrus Norman van 1672 tot 1673, die werd opgevolgd door Thomas Fierlinchx van 1673 tot 1693. Van der Wielen had getracht een pand op de Kleiweg te verkrijgen tegenover de plaats waar later in 1879 de Kleiwegkerk gebouwd zou worden. De stadsregering verbood het hem. Toen bouwde hij een kerk aan de Peperstraat, het huis de 'Wijnberg' geheten, het derde huis ten zuiden van de Komijnsteeg. Oorspronkelijk was deze statie gelegen aan de 'Sluysbrugge'.

In 1700 werd de in 1675 geboren Wilhelmus Warnaar benoemd tot kapelaan van de Sint-Willibrordus-statie, bijgenaamd 'de Tol'. In 1705 werd daar Sebastianus Verwel tot pastoor benoemd. Deze overleed in 1729. Het Utrechtse kapittel benoemde in 1721 Wilhelmus van Beek (geboren in 1681, tot priester gewijd in 1717) tot pastoor van deze statie, hetgeen hij bleef tot aan zijn dood in 1741. De Jezüieten moeten ten tijde van Philippus Jacobi bij de Goudse katholieken wel gezien zijn geweest. Dit mag hieruit blijken dat een burger van Gouda, Theodoor Kievidt genaamd, in 1662 een som geld aan de vicaris van Neerkassel schonk voor het levensonderhoud van een priester te Den Briel. Maar deze moest wel een Jezüiet zijn, zo bepaalde hij.

Als in het jaar 1673, op 23 april, Alexander Passenier op 63-jarige leeftijd sterft, wordt hij opgevolgd door de Amsterdammer Bernardus Hartogsveld (1672-1682), die bij de

plundering, brand en uitmoording van Zwammerdam en Bodegraven door de Fransen in december 1672 uitgeschud en bijna naakt naar Gouda over het ijs gevlucht was. Hartogsveld was reeds sinds het jaar 1660 in Bodegraven werkzaam geweest en had een kerkje gesticht op de Tocht. Hij bleef in Gouda tot 1682. Na zijn komst in Gouda werden de twee Jezuïetenstaties tot één statie in de Keizerstraat verenigd. In 1682 ook werden de wetten inzake de niet-openbare godsdiensten verzacht en werd kerkbouw weer toegestaan. Wel mochten de kerken er niet als zodanig uitzien, maar moesten ze aan de buitenkant op gewone woonhuizen lijken.

In die tijd was Bernardus Michiels pastoor van 1682 tot 1684, Jacobus de Vos van 1684 tot 1685, Petrus Biesbrouck van 1685 tot 1688 en Joannes Lambrechts van 1688 tot 1693, die opgevolgd werd door Adriaen de Bont, pastoor tot 1698, die werd geassisteerd door kapelaan Theodorus de Graef, geboren in 1666. Deze overleed in 1732.

Het einde der Jezuïeten

In 1702 ontstond een afscheiding van Rome, waarbij de zogenaamde Jansenisten zich onttrokken aan het pauselijke gezag. Hieruit ontstond de Oud-Katholieke kerk. Verschillende priesters volgden deze stroming. Onder anderen was dat Theodorus van der Croon (geboren in 1668, priester gewijd in 1694), die in 1714 pastoor werd van de Heilige Johannes de Doper-parochie op de Gouwe (deze bestaat nog steeds). Hij werd in 1734 tot bisschop en in 1736 tot aartsbisschop van Utrecht benoemd van de Oud-Katholieke geloofsgemeenschap. Hij overleed in 1739.

Alle Goudse rooms-katholieke kerkgebouwen, behalve die van de Jezuïetenstatie aan de Keizerstraat, vervielen aan de oud-katholieken (ook wel de Utrechtse Bisschoppelijke Clerezij genoemd). In de jansenistische periode moest pater Joannes Lambrechts, die sinds juli 1688 in Gouda werkte, aanvankelijk het hoofd buigen. In Den Haag, vergezeld van de Goudse arts dr. Kemp, poogde hij tot een schikking te komen, en de Jezuïeten trachtten bij Bruno van der Dussen, de raadpensionaris, uitstel te krijgen, maar op 20 juli 1708 beval burgemeester Louff pater Lambrechts de stad te verlaten. Brouwer Bik uit 'de Swaen' bracht de 62-jarige monnik naar Utrecht. De kerk in de Keizerstraat werd gesloten. Door Bruno van der Dussen mocht pater Lambrechts later weer in de stad terugkeren en zo nu en dan een godsdienstoefening leiden. Dat was in het jaar 1711. Twee jaar later, in 1713, werd de kerk in de Keizerstraat heropend. Joannes Lambrechts stierf op 6 oktober 1725 en werd opgevolgd door Ferdinand Schatten, die van 1725 tot 1743 hier actief was. Deze was ten tijde van zijn benoeming vijftig jaar oud. Hij was geboren in Antwerpen, in 1716 tot Jezuïet-priester gewijd en sinds tien jaar werkzaam in de statie in de Peperstraat. Schatten overleed in 1743 en werd opgevolgd door Willem Alexander van Wichem, die tot 1783 aanbleef.

Op 21 juli 1773 werd de Nederlandse Jezuïeten-orde opgeheven. Wel bleef in Gouda de statie voor de Jezuïeten behouden doordat de paters werden gesecculariseerd. Dat waren Theodorus van der Meer (1763-1775), Johan Baptist Marchant (1775-1783) en Andreas van Leeuwen (1783-1814). Daarna ging de statie voorgeoed over in handen van de Wereldheren. Ondertussen was de pastoor van de Peperstraat, Hildebrandus van der Wielen (pastoor van 1685 tot 15 februari 1711) gestorven en in mei 1711 opgevolgd door Theodorus Witzenburg, een Gouwenaar van geboorte, die op 28 maart 1717 overleed. Onder Theodorus Witzenburg werd een nieuw en groter pand betrokken op de Vischmarkt (het lage gedeelte van de Gouwe bij de visbank), naar het uithangbord 'de Braesem' genoemd, waar begonnen werd met 130 communicanten. Zijn opvolgers als pastoor waren volgens het 'Registrum Memoriale' Wilhelmus van der Droog (1717-1720), zijn vroegere kapelaan, en vervolgens Richardus Barthelemeus de Wit, (1720-1723), in 1720 28 jaar oud. Onder zijn pastoraat liep, 'door zijn aanstootgevend gedrag', het aantal parochianen sterk terug, hetgeen zijn ontslag tot gevolg had.

In de Keizerstraat-statie werkten pastoor Michiel Henricus Witbols, geboren 15 april 1730 (1757-21 januari 1761), Johan Caspar Onstein (1761-1776), Nicolaas Johan Hallemans (1776-1792), Johannes de Mol (1792-1795) en Henricus Hyacinthus Croesen (1795-1798). Joannes Kok werd benoemd in 1798 benoemd; op 22 februari 1814 vertrok hij naar Koudekerk. Op een predikbeurtenlijst van het jaar 1796, dat nog in het museum 'het Catharina Gasthuis' aanwezig is, staat aangegeven hoe laat de missen waren. Pastoor Croesen las 's zondagsmorgens 'Achter de Vischmarkt' om acht uur en om half elf en pastoor Van Leeuwen in de 'Keyzerstraet' om half acht en half tien de mis.

Toewijzing van de Gasthuiskapel aan de rooms-katholieken

Het algemene economische verval, dat al eerder in de achttiende eeuw was begonnen, werd versterkt door de voortdurende oorlogvoeringen van de Fransen, die het land totaal hadden uitgeschud. Daardoor ook bleven alle reparaties, herstellingen en restauraties achterwege. In het bekende missieverslag van aartspriester Ten Hulscher uit 1807 heet 'de Braesem'-kerk een vervallen, bekrompen kerkje met een ledental van vierhonderd zielen. De kerk in de Keizerstraat was 'een grote, oude, vervallen rompslomp, zonder enige orde en fraaiheid', die een ledental kende van zeshonderd zielen. Ook de pastorieën verkeerden in een desolate toestand. Onder de 33-jarige pastoor Johannes Franciscus Sem werden beide kerken in 1814 samengevoegd. Hij was pastoor geworden op verzoek van aartspriester Cramer als opvolger van pastoor Onstein. Meerdere priesters waren door Cramer beroepen, maar deze sloegen het beroep af wegens de lage salariering en de verwaarloosde bouwval van de Keizerstraat-statie. Ook vond men de kerk te klein (in Gouda waren vierduizend katholieken op een bevolking van tienduizend inwoners).

De parochianen waren meestal kleine luiden zonder kapitaal en boeren uit de Willens en Bloemendaal. Pastoor Sem wilde zelfs zijn salaris afstaan om de meest noodzakelijke reparaties te laten doen. In 1816 stonden beide kerken op instorten. Zelfs de anti-roomsgezinde dominee J.N. Scheltema getuigde in het derde deel van de door hem bezorgde stadsgeschiedenis van De Lange van Wijngaerden in 1879 dat het 'van algemene bekendheid is (...), dat de rooms-katholieken (...) werkelijk gebrek hadden aan een kerkgebouw, en misschien hier ter stede althans, tevens aan middelen om het te bekostigen'.

De katholieken moesten nu naar een ander gebouw uitkijken. Er waren vijf mogelijkheden. Ten eerste kon nieuwbouw worden gepleegd, waarvan de kosten zo'n vijftig- tot honderdduizend

Interieur van de Gasthuiskerk (naar een litho van G.J. Verspuy).

gulden zouden bedragen. Een alternatief was reparatie van het bestaande gebouw. Voorts kon de aankoop van een 'lokaal' worden overwogen, maar het probleem was dat er niets voorhanden was. Ook was voorzichtig sprake van splitsing van de Sint-Janskerk, zodat de katholieken het koorgedeelte kregen en de hervormden het schip konden gebruiken. Dit gebeurde reeds hier en daar in Zwitserland en Duitsland. Ten slotte werd gekeken naar een bestaand kerkgebouw dat niet in gebruik was. De Gasthuiskapel, onderdeel van het Sint-Catharinagasthuis, waarin de leden van de Waalse kerk bijeenkwamen, telde zondags slechts acht bezoekers, reden waarom de gemeente werd opgeheven. De kerk was in gebruik door uit België en Frankrijk gevluchte protestanten. De meeste van hen waren echter al sinds jaren overgegaan naar de Sint-Janskerk. Daardoor nu werd de laatste optie het aantrekkelijkst. De burgemeester, Lodewijk van Toulon, zette de katholieken echter de voet dwars. Hij gedroeg zich vijandig ten opzichte van de katholieken en ontpopte zich als zodanig als een sterke tegenspeler, waarbij hij zich zowel grof als gewiekst opstelde. Pastoor Sem op zijn beurt was fel en taai. Op zekere dag bezochten de burgemeester en pastoor Sem samen de bouwval in de Keizerstraat. De burgemeester moest toegeven dat het gebouw op instorten stond. Eerst probeerde de burgemeester om pastoor Sem de Jansenistenkerk (de Oud-Katholieke kerk dus) 'aan te smeren', maar deze was veel te klein voor de statie. Daarna deed hij het voorstel om de Gasthuiskapel te verkopen voor tienduizend gulden. Hoewel hij wist dat er bij de katholieken geen geld was, hoopte hij toch dat ze zouden toehappen omdat de verarmde stedelijke gemeente ook best wat geld kon gebruiken. De Gasthuiskapel moet reeds gebouwd zijn voor het jaar 1367, want in dat jaar werd het Gasthuisaltaar, aan Sint-Catharina gewijd, ingezegend. Oorspronkelijk bezat de kapel een toren, die bij de restauratie in 1665 (eigenlijk een verbouwing) aan de geest des tijds ten offer viel en gesloopt werd. Uit dat jaar dateert het meer klassicistische front, voorgeschreven door waterstaatkundige ingenieurs. Het is een éénbeukige kerk met een koor dat drie treden hoger ligt. Uit alles blijkt dat het gebouw niet direct als parochiekerk bedoeld was, maar als kapel van het Gasthuis zelf.

In juli 1572, dus na de hervorming, werd de kapel op de Oosthaven, behorende bij het Sint-Catharinagasthuis, door de magistraat aan de hervormden toegewezen. In het jaar 1572 werd de kapel, in de dagen dat Lumey Schoonhoven belegerde, als ziekenzaal gebruikt, omdat het Catharinagasthuis niet alle gewonde soldaten kon herbergen. Pas in het jaar 1610 werd de kapel weer als kerkgebouw in gebruik genomen, nu als bijkerk van de Sint-Jan. In het jaar 1618 verkregen de contraremonstranten een maand ongeveer nadat prins Maurits de remonstrantse regenten ontslagen had, de kapel als openbaar gebouw voor hun kerkdiensten toegewezen. Toen de contraremonstranten met behulp van Ernst Casimir ook de volledige overwinning in het stadsbestuur hadden behaald, was voor hen de Gasthuiskapel van minder belang geworden. Zij stonden de kapel af aan hun Franse geestverwanten, in 1624 uit Frankrijk en België gevlucht, die er hun 'Waalse kerk' stichtten.

In de achttiende eeuw werden in de Gasthuiskapel, in juni en december, de behaalde prijzen op de Latijnse school uitgedeeld en hadden er ook promoties plaats. In al dan niet even sierlijk Latijn bedankten de leerlingen die in de prijzen waren gevallen, hun stadsbestuur, curatoren, rector, docenten en ouders. Tevens hielden de leerlingen die tot de universiteit werden toegelaten, hun zwaarwichtige promotieredevoeringen, die tot eer en glorie van de familie in druk werden uitgegeven. In 1795 was de Gasthuiskapel de grote vergaderruimte van de patriotten. De rector van het Goudse Gymnasium, Vatebender, zal er menige hete redevoering als voorzitter van het Provisioneel Comité hebben afgestoken.

Ondertussen was het getal der 'Walen' zeer sterk geslonken in de stad. De meesten waren overgegaan naar de Grote- of Sint-Janskerk. Maar de katholieken, al even arm als

de stad zelf, zaten na de Napoleontische tijd als het ware om een nieuwe kerk te springen. Geld bezaten zij niet. Maar wel hadden zij de geruchten gehoord, dat de Waalse kerk zou worden opgeheven. In 1816 schreef pastoor Sem een brief aan koning Willem I, waarin hij verzocht om toewijzing van een kerkgebouw. Burgemeester Toulon deed ondertussen aan stemmingmakerij. De katholieken werden op straat uitgejouwd, dreigbrieven aan pastoor Sem met moord en doodslag volgden, hij werd zelfs op straat gemolesteerd en kreeg daarbij een pak slaag. Op 30 juli 1816 werd de bouwvallige kerk in de Keizerstraat gesloten, waarbij burgemeester Toulon de pastoor zou hebben toegeschreeuwd: 'Voegt u bij de Jansenisten, gaat naar omliggende dorpen of oefent genen godsdienst uit, wat ligt er ons aan gelegen?'. Op 10 augustus werd de kerk officieel gesloten en een dag later werd het altaar naar de pastorie overgebracht. De pastoor nodigde de boze en opgewonden katholieke gemeente binnen. Alle kamers en gangen liepen vol, de parochianen stonden zelfs buiten. In de pastorie zou gekerkt worden tot Pasen 1818, toen dan eindelijk de Waalse kerk in gebruik genomen kon worden. Daarvoor ging pastoor Sem eerst nog in september 1816 en juni 1817 naar Brussel voor een mondeling onderhoud met de minister van Rooms-Katholieke Eredienst. Op 15 oktober 1817 volgde het besluit van de koning, meegedeeld bij missive van 27 oktober 1817 van de Gouverneur van Zuid-Holland. De Gasthuiskapel werd aan de katholieken toegewezen. Burgemeester Toulon zou vervolgens joden en lutheranen hebben opgestoot om een rekest te schrijven waarin zij de kerk voor henzelf opeisten. De joodse gemeente deed dat inderdaad. Op 5 november 1817 ging ook dominee J.W. Bussingh bij de koning op audiëntie. Hij getuigde van de zwaarigheden van de hervormden en uitte als zijn mening dat de koning door de katholieken was verschalkt. Er werden door de tegenstanders van de katholieken nog verschillende pogingen gedaan om de zaak te keren. Eerst dwong de burgemeester uitstel af tot 15 januari 1818. Daarna volgde uitstel tot 31 januari 1818, terwijl de burgemeester tienduizend gulden van het Rijk eiste als betaling van het gebouw. Maar ook pastoor Sem zette door en kwam daardoor zelfs in levensgevaar, aangezien blijkens een door hem ontvangen waarschuwing bepaalde lieden van plan zouden zijn hem te willen verdrinken. Op 7 november 1817 vond een aanslag op hem plaats. Bij de Bostelbrug op de Lange Tiendeweg werd hij door twee mannen aangeprepen, die hem in het water wilden duwen. Door zich fel te verzetten wist hij te ontkomen. In een brief aan koning Willem I maakte Sem gewag van de bedreigingen, de tegenwerking, de wraaklust, partijdigheid en ophitsing. Nog op 12 februari 1818 wilde burgemeester Toulon in een buitengewone raadsvergadering de sleutels niet afstaan vooraleer er een financiële vergoeding van het rijk was toegezegd. Zijn tweede eis luidde dat de Waalse predikant in de kerk door moest kunnen gaan met preken, hoewel deze al sinds 15 februari 1813 niet meer in de Gasthuiskapel preekte. Op 22 februari 1818 werd in de Grote of Sint-Janskerk afgekondigd dat de burgemeester de sleutels moest afstaan. Op 2 maart 1818 hield de burgemeester nog een loting in de Gasthuiskapel. Er kwam dan ook weer een missive van de koning met de opdracht de sleutels over te dragen. Op 10 maart 1818 werden dan eindelijk de sleutels aan Sem overhandigd door notaris J.D. Scheffer. Uit wraak verbood de burgemeester het houden van de vier openbare collectes voor de armen. Verder protesteerde hij tegen de opknopbeurt van de kerk, met als motief: 'door overdracht van de sleutels is men nog geen eigenaar, eigenaar blijft de stad'. Pastoor Sem voerde toch de nodige reparaties aan de lekke muren en het leien dak uit. Verder schafte hij een altaar, biechtstoelen en een preekstoel aan, liet een galerij bouwen en zorgde voor een koor met orgel. De totale kosten bedroegen 2.135 gulden. De belangrijkste gebeurtenis in de periode van de Gasthuiskerk was wel op 6 november 1856 de verheffing van de statie tot parochiekerk, nadat in 1853 de bisschoppelijke hiërarchie was hersteld. Nu werden ook de grenzen van de parochie opnieuw vastge-

steld. Als opvolger van pastoor Sem werd in januari 1821 pastoor Joannes Josephus Pauls benoemd. Er waren toen 961 communicanten. Op 29 september 1835 werd Pauls opgevolgd door Arnoldus Anthonius Tomas, die op zijn beurt op 20 mei 1841 werd opgevolgd door pastoor Jacobus Georges Willibrordus van Mierlo. Wilhelmus de Bruyn, geboren in 1804, werd op 19 mei 1851 pastoor; hij vierde in 1860 zijn 35-jarig priesterfeest. Hij overleed in 1873. Onder zijn bestuur werd in 1858 het orgel hersteld. De kosten werden beraamd op driehonderd gulden. De daarvoor gehouden collecte bracht 334,95 gulden op. De orgelmaker Gabry kreeg een vijfjarig contract voor het onderhoud, dat hij twintig jaar zou plegen. In 1864 werd gasverlichting in de kerk aangebracht, waarbij zowaar het orgel werd vergeten.

In 1869 werd Gouda een dekenaat, waarbij pastoor L.H. Bakker (1867-1871) tot deken werd benoemd, met als kapelaan H.L. Sloots. Hun pastorie was op de Westhaven B 302, nu Westhaven 10, tegenover de eerste brug. Voor die tijd hadden zij een korte tijd ingewoond in het toenmalige postkantoor dat gevestigd was in het gebouw waarin nu de Muziekschool is gevestigd.

De Kleiwegkerk

Maar ook de Gasthuiskapel werd voor de groeiende gemeente te klein. Pastoor Bakker propageerde in 1869 al de bouw van een nieuwe kerk. In 1870 werd er gesproken over de grond voor de nieuwe kerk. De gemeente wilde de kerk inruilen voor het 'Lombardgebouw' (de Agnietenkapel), maar die was veel te klein voor de parochie. Andere opties waren percelen en gronden op de Kleiweg en buiten de Lange Tiendeweg op het aldaar gelegen bolwerk. De plek op de Kleiweg lag naar de mening van velen te dicht bij de parochiegrens, die toen nog bij de Kleiwegbrug eindigde. De Tiendeweg-optie leek gunstiger vanwege de daar te verwachten stadsuitbreiding. De gemeente stelde zulke echter zulke hoge eisen, dat hieraan niet voldaan kon worden. Op 5 april 1870 werden enkele panden op de Kleiweg gekocht, eigendom van C. van der Pavoordt voor 21.400 gulden, alsmede een pand van C. Clemens voor 4.500 gulden. Inclusief de overdrachtskosten kwam het totaal op 27.000 gulden. Hiervoor waren uit eigen middelen vijfduizend gulden beschikbaar. Er werd een lening afgesloten van 22.000 gulden. In november diende bouwmeester Margrie uit Rotterdam een tekening in voor de bouw van kerk en pastorie, waarvoor de kosten tachtigduizend gulden bedroegen.

In 1872 volgde pastoor H.F. van Lith de toen overleden pastoor Bakker op. Het bolwerk op de Lange Tiendeweg stond weer ter discussie. Er werd aan de gemeente een bod gedaan van tienduizend gulden. De gemeente vroeg echter dertigduizend gulden.

Verder deed de gemeente moeilijk over het eigendomsrecht van de Gasthuiskapel. Het parochiebestuur riep de hulp in van deskundige Luq te 's Gravenhage, referendaris bij het ministerie van Justitie. Deze kende geen enkele twijfel over het eigendomsrecht: na zestig jaar ongestoord gebruik was volgens hem het gebouw onbetwist eigendom van de parochie.

In 1873 ontwierp architect A.C. Bleijs uit Hoorn een plan voor een kerk op de Kleiweg van 50 el lang en 17 el breed, plaats biedend aan twaalfhonderd gelovigen, inclusief tweehonderd armenplaatsen. De Gasthuiskapel bood plaats aan zeshonderd mensen.

Interieur van de Onze Lieve Vrouwe Hemelvaart-kerk (Kleiwegkerk).

Ook nu lag de (protestants-georiënteerde) overheid dwars en bracht de poort tussen de kerk en het Sint-Elisabeth-Oudevrouwenhuis ter sprake. Men wilde deze op de volle breedte houden, anders werd de erfpacht opgezegd. Om deze reden werd de pastorie gedeeltelijk voor de kerk geplaatst, in plaats van er geheel naast. De kerk werd gebouwd door aannemer Leibbrandt uit Amsterdam voor de som van 99.123 gulden, zonder evenwel de torenspits, die negenduizend gulden zou moeten kosten. Op 8 juni 1877, op de dag van het 25-jarig priesterfeest van deken Malingré, werd de eerste paal geslagen en in 1879 werd de kerk opgeleverd. In 1902 werd, na een vierjarige actie, gestart in 1890 op initiatief van het zangkoor, de torenspits geplaatst met daarin drie luiklokken. De eerste dopeling in de nieuwgebouwde kerk op 17 oktober 1879 was Gerardus van Unen uit de Boelekade. In 1964 werd deze kerk afgebroken.

In 1882 werd de oude Gasthuiskerk aan de gemeente aangeboden voor vijfduizend gulden. De gemeente wilde slechts tweeduizend gulden geven. Er volgde een nieuw aanbod van 3.500 gulden, maar de gemeente bleef bij tweeduizend gulden. Daarna werd de kerk onderhands verkocht voor zesduizend gulden.

In 1883 begon de gemeente alsnog een proces over het eigendomsrecht. In 1885 volgde een hoger beroep. De gemeente verloor ook in hoger beroep, maar eiste daarop in 1886 van de verkoper (de parochie dus) 4.500 gulden voor het gebruik en de geleden schade aan het gebouw. Uiteindelijk werd op bevel van de rechter aan de gemeente een schadevergoeding betaald van drieduizend gulden. De kapel ging vervolgens dienst doen als Stedelijk Archief en Librye (bibliotheek). Maar het antieke gebouw werd vervolgens door de Rijksarchief Inspectie afgekeurd. Na dat besluit werd het archief overgebracht naar het Weeshuis en stond de kapel leeg en sloeg het verval nog sneller toe dan tevoren. Onder burgemeester Van Rheenen (1965-1968) werd de kapel gerestaureerd en weer aan zijn oorspronkelijke gebruiker, het Catharinagasthuis, toegevoegd.

De katholieke begraafplaats op de Graaf Florisweg ten slotte werd in 1891 aangelegd. Voor die tijd werden de overleden katholieken begraven op een apart gedeelte van de gemeentelijke begraafplaats aan de Vorstmanstraat.

Koor van de Onze Lieve Vrouwe Hemelvaartkerk (Kleiwegkerk).

Gebruikte bronnen

Er zij op gewezen dat over het ontstaan van Gouda en de eerste alhier gevestigde parochies verschillende theorieën opgeld doen. Hiervoor wordt verwezen naar de in oktober te verschijnen *Stadsgeschiedenis van Gouda*. De hierna genoemde bronnen zijn alle aanwezig bij het Streekarchief Hollands-Midden.

- Chris Akkerman en Bianca van den Berg, *Het geheim van Bloemendaal* (Gouda 1997).
- *Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom Haarlem* 65 delen (Leiden 1872-1914; Utrecht 1916-1922 en Haarlem 1923-1958).
- Notulen van de vergaderingen van het parochiebestuur (de Kerkmeesters) van de O.L.V. Hemelvaartparochie (zie notulen kerkbestuur vanaf 1857).